

YU ISSN 0350—185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LI

Уређивачки одбор:

*др Даринка Горган—Премк, др Ирена Грциќац, др Милка Ивић,
др Павле Ивић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Митар Пешиќан, др Живојин Станојчић,
др Драго Ћупић, др Егон Фекете*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1995

ИВАН К. ДОБРЕВ
(София)

КОНЦЕПЦИЯТА ЗА СИНТАКТИКОФУНКЦИОНАЛНАТА РАЗДВОЕНОСТ НА ЧАСТИТЕ НА РЕЧТА В ТЮРКСКИТЕ ЕЗИЦИ

У раду је представљен проблем примене синтаксичко-функционалне концепције у разликовању *врсти речи* у турским језицима. Указујући на неусклађеност мишљења и класификационих принципа аутор даје и свестраици увид у проблематику врста речи, што има одређеног значаја на плану опште теорије језика.

Нај-общите структурно-функционални черти и особености на частите на речта опредељат техниј характер и поведење в цялостната структура на езика и се отразяват върху морфологичното им описание. Велчки съществуващи виждания за характера на частите на речта в тюркските езици, в това число и в турекния език, се разпределят и обединяват в три основни групи, всяка една от които може да се приеме за сравнително обособена и единна концепция. Според първата от тях или концепцията за синтактикофункционалната раздвоеност на частите на речта при едно и също значение и лексикограматичен статус на даден клас от думи те имат способността да се проявяват и да изпълняват функцията и на друг клас од думи, без обаче да променят своята морфологична същност. Според втората концепция думата в тюркските езици е по начало семантически двойствена, на което отговаря и синтактикофункционална двойственост. И според третата концепция всеки лексико-граматичен клас се характеризира с пълно определена семантична структура, на която отговаря и точно определен набор от първични и вторични синтактични функции или е налице семантикофункционално единство и взаимна адекватност на частите на речта и на техните синтактични функции. По-задълбоченият и подробен анализ на първата от тези три концепции на основата и в светлината на нашата представа за онтологията и структурата на езика изобщо, а така също и за същността на частите на речта позволява да се разкрият нейните основания, същност, слабости и противоречия, което по същество представлява и главната цел на настоящото изследване.

Специално в тюркската и в частност в туреката граматика проблемът за характера на частите на речта в тюркските езици, вклю-

чително и в турския език, е обсъждан нееднократно чак до най-ново време, при което са разработвани и предлагани редица подходи, схващания, обяснения и решения за този и свързаните с него по-общии или по-частни въпроси. Според Н. К. Дмитриев (1962) подходите при установяването лексико-граматичния статус на думите в турския език са два: а) морфологически, в съответствие с който дадена дума-прилагателно и в атрибутивна, и в адвербиална функция все е прилагателно и при този подход частите на речта са преди всичко морфологическо понятие; б) синтактико-семантически, в съответствие с който в атрибутивна функция думата е прилагателно, а в адвербиална — наречие, а за някои автори пък — само наречие, по всичко това според него е «морфологическа фикция» (28).

Типологизацията на схващанията и решенията на проблема според друг тюрколог, илюстрирана и разгърната на основата на конкретния преход или взаимоотношение между качествените прилагателни и наречията, а така също и на употребата на съществителните имена в атрибутивна функция, се свежда до следните три пункта: 1. Съществителните имена могат да се употребяват в ролята на прилагателни, а прилагателните — в ролята на наречия. 2. Съществителните във функцията на определение и прилагателните във функцията на обстоятелствено пояснение не се превръщат в прилагателни или наречия, а си остават съществителни и прилагателни. 3. Частите на речта в тюркските езици са слабо диференцирани и част от съществителните може да имат значение и на прилагателни, а част от прилагателните може да имат значение и на наречия (Ганиев 1971, 275—277).

Според нас първата от предложените типологии не е пълна, защото на този етап от развитието на тюркската граматика вече е налице и трети вид концепция, която тук не е отразена. Не е пълна и последователна и втората типологизация, защото най-напред първите две формулировки представят и представляват по същество едно и също разбиране, но го разглеждат от две срещуположни страни: съществителните във функцията на определение и прилагателните във функцията на обстоятелствено пояснение не се превръщат в прилагателни или наречия, а си остават съществителни или прилагателни, т.е. както е при второто схващане, което всъщност се оказва следствие-продължение и завършек на първото — съществителните могат да се употребяват в ролята на прилагателни, а прилагателните — в ролята на наречия. Или в единия случай се остава само в рамките на морфологията, а във втория се преминава или се прибягва и до синтаксиса, така че преминаването на едното в другото и разглеждането на проблема от две различни гледни точки едновременно позволява да се говори за две отделни форми на едно и също разбиране, които форми обаче се изведени всяка една сама за себе си до нивото на своето общо и са разположени на едно равнище с другото общо от

опозицията — третото разбиране. По този начин се оказва, че всъщност схващанията за характера на частите на речта в тюркските езици са само две и, както и по-горе, не се допуска и не се отчита наличието и на трета гледна точка и подход. Наред с това така предложените типологизации макар и да се представят като групирани на съществуващите подходи и решения именно в областта на тюркските части на речта, реално все пак те се разгръщат и визират един сравнително ограничен по обем кръг от езикови факти, наистина по-голямата и съществена част, но все пак не и цялата — «нетипичните» по синтактично поведение съществителни и прилагателни, без да обхващат и да се издигат на равнището на частите на речта като цяло, за което равнище всъщност се отнасят както самите те, така и концепциите-обект на това групиране. Ето защо трябва да присмем, че съществуващите и предложени досега типологизации на концепциите за характера на частите на речта в тюркските езици са непълни и непоследователни. От тук и необходимостта от обосновката и разработването на една нова, по-пълна, последователна и обектно адекватна типологизация на наличните и използвани в тюркската граматика концепции за характера на частите на речта в тюркските езици, а от тук и в турския език, е налице и следва да бъде задоволена.

Предлаганата тук нова типологизация на въпросните концепции има за основа и отправна точка схващанията на отделните автори за характера на семантичната структура на думата, за нейния лексико-граматичен статус и за съотношението между тези ѝ страни или съставки и синтактичната функция, която тя изпълнява. Първата от концепциите за характера на частите на речта в тюркските езици може да се определи най-общо, а от тук и да се наименова, като концепция за семантичната тъждественост и лексико-граматична неизменяемост при функционална раздвоеност и нетъждественост на частите на речта в тюркските езици, или казано по-кратко — концепция за синтактикофункционалната раздвоеност на частите на речта в тюркските езици. Според тази концепция съществителните, например, се употребяват в ролята на прилагателни, т. е. в изречението те са определения, а прилагателните — в ролята на наречия, т. е. в изречението са обстоятелствени пояснения, без обаче тези думи да се превръщат в онази част на речта, функцията на която изпълняват. Или при това схващане налице е цялостна и завършена семантика с постоянен лексико-граматичен статус, съпроводена обаче от синтактикофункционална раздвоеност и нетъждественост, изразяващи се в това, че прилагателното, например, по принцип не може и не би трябвало да определя и уточнява глагола, както е например в славянските езици, но в тюркските езици е точно така. Така обобщеното и разкрито откъм най-дълбоката му същност разбиране за частите на речта се споделя от редица тюрколози от предните поко-

ления, от старото, средното и по-младото поколение. Н. К. Дмитриев (1939) например счита, че наречията в турския език формално не са отграничени от прилагателните и се осъзнават само в синтактичен план, доколкото всяко прилагателно, заемайки място пред глагола, изпълнява функцията на наречие: *Fena okumak* «чета лошо», но *Fena adam* «лош човек», докато употребено изолирано *Fena* може да има двояко значение — лош и лошо. Освен това в синтактичен план всяко съществително може да функционира като относително прилагателно: *Şehir bahçesi* «градска градина» и друг способ за предаване на прилагателно от типа на «градска» в турски не съществува. От друга страна всяко прилагателно в синтактичен план може да се проявява и като съществително: *Tembeller geldiler* «Ленивците дойдоха». По този начин би могло да се говори за две слабо диференцирани линии: съществително-прилагателно и прилагателно-съществително или наречие. При това изходната точка, началният пункт се определя изключително от семантиката — *Adam* «човек» е равно на съществително-прилагателно, а *İyi* «добър» — на прилагателно-съществително или прилагателно-наречие (27—28).

На друго място обобщението—обяснение точно на това положение в турската морфология същият автор вижда в това, че в съвременния турски език частите на речта все още не са «застинали на своите места», не са се оформили още напълно в морфологическо отношение. От тук и една и съща дума, която изолирано притежава семантиката на прилагателно, в даден контекст функционира като наречие и т.н. С други думи в турския език има цяла група от думи, които по същество не се вменват в рамките на една, коя да е част на речта, а са преходни образувания между две и дори между три категории. От друга страна в турския език има стабилизирани се части на речта като числителни, местоимения, съюзи, следлози и тяхната стабилизация има за свое средство морфологичните показатели (афиксите), които изобщо са неделим белег както на морфологическата или казано по същество — на словообразователната, така и на синтактико-морфологическата, т.е. на словоизменителната категория в турския език. По такъв начин втората, стабилната група части на речта се продичиява на три измерения: семантика, синтаксис, морфология, а първата група — само на две: семантика и синтаксис (Дмитриев 1962, 27—28).

По един малко по-своеобразен начин същото по принцип схващане за частите на речта предлага и Э. В. Севортиян (1956), според когото във връзка с незавършеността на процеса на морфологическо обособяване на наречията и прилагателните от съществителните, някои думи, запазвайки граматичното си значение, се проявяват в речта вместо останалите части на речта — съществителните вместо прилагателните, прилагателните вместо наречията. Така например в

азърб. *Бу гумлуг* «този пясък» втората дума е съществително в своето пряко значение на съществително и *-луг* е както словообразователна форма, така също и основен падеж, който обозначава подлог. А в израза *Бу гумлуг ер-лэр* «тези пясъчни места» същото съществително се проявява вместо прилагателното пясъчен, което в азърбейджайския език липева. Показателят на съществителното *-луг* в този случай запазва своето значение, но не обозначава основен падеж, тъй като съществителното не е подлог, а определение. На същия принцип в израза *Ағыллы адам ағыллы данышар* «Умният човек говори умно» прилагателното *умен* първия път е използвано в своето пряко значение на прилагателно, а втория път се проявява вместо наречieto (318—319).

Една по-синтетична формулировка на същото по същество предлага и М. Ш. Ширалиев (1971): думата *йахшы* «хубав» в лексико-граматически смисъл си остава една и съща част на речта — прилагателно, но в изречението, в съчетание с глагол се проявява във функцията на наречие. По същия начин думата *тахта* «дъска, дърво» в лексико-граматичен план е съществително, но щом премина в сферата на синтаксиса, т.е. след като се съчетае с други думи — например в *тахта гашыг* «дървена лъжица» тя изпълнява синтактичната функция на прилагателно, без обаче да престава да бъде съществително (177). По подобен начин и А. Н. Колонов (1956) счита, че прилагателното може да бъде применно и приглаголно одределение, а показателните местоимения — и приложни применни одределения (61, 135, 172).

Налице са основания към този кръг от схващания или по-точно към различни форми на едно и също схващане да се отнесе и разбирането на Н. А. Баскаков (1952) според когото думата представлява единство от семантика и функция от една страна и от форма от друга. Семантиката е страна на думата като категория, а функцията — като граматична категория. Думата е единство от форма и съдържание, тя се реализира веднъж във вид на лексически или семантически категории — предмет, качество, действие и т.н., които се изразяват чрез определени форми, и втори път — във вид на граматични или функционални категории, които също притежават специфични форми за изразяване. В изречението думите са единство от семантика и функция, което позволява те да се класифицират най-напред според техните семантико-формални признаци, водещи към получаването на частите на речта, които за каракалпакския език например са десет на брой. След това, на базата на синтактичните им функции се обособяват три лексико-функционални класа — субстантивен, определително-атрибутивен и обстоятелствено-атрибутивен. Последните класове се надстрояват върху частите на речта, така че всяка самостоятелна част на речта влиза във всеки един от тези класове (152—156). Или в различните синтактични функции семантически едините и неизменяеми части на речта изпълняват съответно и последователно субстантивна, определително-атрибутивна и обстоятелствено-атрибутивна функция, без обаче да

промянат своя статус на определена част на речта, който статус се задава и определя от съдържащия се в нея семантичен признак. Но дали ще се каже, че съществителното се включва в лексико-функционалния клас с определително-атрибутивна функция или се проявява във функцията на прилагателно, както е при останалите автори, това по същество е все едно. Следователно и това схващане по съдържание и по същество, а не по форма на изразяване, спада към разбирането за морфологичната или лексико-граматичната неизменяемост при функционална раздвоеност и петъждественост на частите на речта в тюркските езици.

Към тази концепция принадлежи според нас и виждането по въпроса на Л. А. Покровская (1986), която в специална статия си поставя за цел да аргументира и утвърди концепцията и от семантико-функционална и историко-генетична гледна точка. В началото на тази си статия видната тюрколожка и гагаузоведка отбелязва, че в руската и съветската тюркология се е формирала традиция да се разглеждат частите на речта в тюркските езици през призмата на системата от части на речта в руския език. Всъщност граматичният строеж на тези две групи езици е принципно различен, като спецификата на тюркските части на речта е в това, че цяла група от думи, без да изменят своята изходна форма, могат да се употребяват в различни синтактични функции, в съчетание с различни разрези от думи — имена и глаголи. «В съвременната тюркология не е преодоляна до край лъжливата представа за прилагателното във функцията на обстоятелствено пояснение при глагола като наречие» и подобно неправилно решение е налице например в академичната граматика на якутския език, където съответните думи пред глагола не са прилагателни, а наречия. «... независимо от дългия опит в изследването на граматичния строеж на тюркските езици, засега все още не е постигната достатъчно яснота при разграничаването на прилагателните и наречията». Пътят към решението на този проблем минава през задълбоченото изследване на прилагателните в семантико-функционален аспект. Всъщност не всички качествени прилагателни могат да изпълняват адвербиална функция, каквито са прилагателните за цвят, за физическите качества на хора и животни, за техните физически и физиологически състояния, за социалното положение на лицата. Тези прилагателни по значение са близко до съществителните и лесно се субстантивират. С глагол се съчетават по-голямата част от качествените и така наречните относителни прилагателни, които в изречението изпълняват функцията на обстоятелствено пояснение за начин. Функционирането на прилагателните като обстоятелствени пояснения е типично за съвременните тюркски езици граматично явление. Прилагателните, които се съчетават с глагол, посмат върху себе си функцията на определителните наречия, които изразяват качествена-

та характеристика на действието, тъй като и прилагателните, и наречията имат обща категориална семантика — те характеризират предмета или действието от качествена гледна точка. От това следва, че исторически в тюркските езици качествена характеристика и на предмета, и на действието по принцип е могла да се изрази чрез едно и също име, означаващо качество. Но изразяването чрез името за качество (прилагателното) на признак и на предмета, и на действието предполага на свой ред, че изразяването и на предметността, и на процеса (действието) в тюркските езици на някакъв много древен етап от тяхното развитие не е носело принципиално различие от гледна точка на тяхното морфологично оформяне и граматично значение. Следователно адвербиалната функция на прилагателните е много стара черта на синтаксиса на тюркските езици. Тази древна черта с времето не се губи, а се развива интензивно, обхващайки все по-голям брой прилагателни, способни да характеризират действието и така прилагателните в адвербиална функция отдавна задържат развитието на определителните наречия, особено на тези, които изразяват качествена характеристика на действието (3—7).

Схващането на Л. П. Покровская по интересуващия ни въпрос тук се оказва представено по един доста подробен начин, но той никак не е случаен и дори е крайно наложителен, тъй като тук е налице един определено задълбочен, добре премислен и многостранно осигурен опит за обосновка и доказване както на собственото, така и на общото, споделяно и от други автори виждане по въпроса и то не само в исторически, но и в семантико-функционален план. Наред с изразеното недоволство и отправления упрек към «инакомислещите» изложението носи със себе си и е точно отражение както на различните и несъвпадащи помежду си гледни точки в тюркологията, така също и на причините, които ги пораждат и на трудностите и препятствията, които граматичната теория има да преодолява в тази насока. Отдавайки дължимото обаче както на така представеното изследване, така също и на приносите на автора за тюркологията, още тук смятаме за необходимо да отбележим, че преодоляването на всички тези трудности и предлагането на взаимно присмливо решение на проблема се заключава не в утвърждаването под нова форма на едно старо схващане, а в разработването на една нова и по-друга теория, която да отчита от една страна специфичните езикови факти от кръга на тюркските езици и множество теоретико-методологични постановки и изисквания към анализа и осмислянето на тези факти, които постановки и изисквания са разположени не само и не единствено в семантико-функционалната сфера на въпросите прилагателни, а на различни равнища на обобщение и в различни ракурси спрямо тях, чак докато се стигне до общата представа

за езика, както тя съществува и е представена в съвременната и главно в диалектикоматериалистически ориентираната лингвистика.

И все пак, приключвайки прегледа и представянето на концепцията за синтактикофункционалната раздвоеност на частите на речта в тюркиските езици, нека отбележим, че по силата на съществуващите механизми за предаване, съживяване и поддържане на традицията в научната сфера, заложен и функциониращ в рамките на учебно-образователната дейност, тази идея се мултиплицира и препредава по-нататък без каквито и да е промени, какъвто е случаят например с Л. С. Ефимова (1966; 108). Специално у нас въпросната концепция е възприета от Ю. Кирилова (1979), въз основа на която е изведена и една от «най-важните структурни особености на турския език» — «... тук още веднъж се проявява една от най-важните характерни черти на турския език — способността на дадена дума да изпълнява едновременно няколко различни синтактични функции, вследствие на което да се съотнася в отделните случаи с различни части на речта, между които, както се знае, липсват рязко очертани граници и преминаването им една в друга е нещо обикновено» (50). И на последно място, тук според нас следва да се отнесе и онази част от схващането на В. Г. Гузев (1979), в която той приема, че прилагателното може да се използва във функцията на прилагателно определение (40, 46).

Както проличава от така направения преглед на схващанията на горните автори за характера на частите на речта в тюркските езици и в частност в турския език, независимо от конкретните форми и начини на обосновка и представяне на виждането си, независимо и от незначителните различия между тях, съгласно която частите на речта в кой да е от тези езици и във всички едновременно притежават такава характерна черта или особеност като способността на дадена дума да изпълнява едновременно няколко синтактични функции, по силата на която тя се съотнася в отделните случаи с различни части на речта, между които обаче липсват рязко очертани граници и преминаването им една в друга е нещо обикновено. И все пак, ако с помощта на един теоретико-методологически по-диференциран и целенасочен анализ се излезе извън границите на тези схващания, ще се види, че всички те притежават определена и обща генетико-структурна основа под формата на предложено през определен период от развитието на лингвистиката и от определено направление разбиране както за същността и характерните черти и особености на частите на речта по принцип, така също и за основанията и методите на тяхното обосноваване и разпределение. Тези схващания се основават също така и на специфично разбиране за строежа на думата в частност и за строежа и формите на съществуване на езика изобщо, както в техния синхронен, така също и в диахронния им аспект. Само с помощта на едно такова разглеждане на така очертаните обекти

може да се разкрият и видят лежащите в основата на тази концепция теоретико-методологически слабости, непълноти и вътрешни противоречия, придружени в същото време от неадекватен или некоректен анализ, осмисляне и обяснение и на използваните за аргумент езикови факти.

Ако се върнем малко по-назад, към обобщението-характеристика на концепцията за синтактикофункционалната раздвоеност на частите на речта при едно и също значение и лексико-граматичен статус, ще видим, че тук е налице един напълно определен стремеж в тюркските езици да се открие нещо непременно по-различно, отколкото в останалите езици и на места това води до представянето им като нещо твърде рядко, като някаква екзотика, където нещата не са така ясно и точно очертани и си преминават едно в друго най-свободно и както си искат, т.е. в рамките на пълен лингвистичен произвол и асистемност. Специално пък турският език, за който много добре е известно, че е един от най-системните и логични езици по света, в тази концепция се представя като нещо разлято, неопределено и едва ли не като някакво изключение от всички останали езици, където са намерили широко място страни и впечатляващи автори си хибриди от сорта на съществително-прилагателно, прилагателно-съществително или прилагателно-наречие (Н. Дмигрисв).

Това, че горната квалификация никак не е пресилена, може да се види още и от мнението на К. Грьонбек, според когото при тюркските имена «не съществува логическо различие между съществителните и прилагателните както във формален, така също и в синтактичен смисъл. Причината за това е във факта, че е невъзможно те да бъдат определени концептуално... Следователно тюркското име не е нито съществително, нито прилагателно, а точно едното и другото едновременно» (Grönbech 1979, 24—25). Очевидно не малка роля за разпространението и налагането на това схващане, доколкото някои от съображенията и аргументите на по-късните автори се срещат още при него, ще да е изиграл и Ж. Дени: «Отделните граматични категории в турския език не са обособени напълно и толкова ясно, колкото например във френския език. В този език отсъствува идеята за качество, не винаги се взема предвид и идеята за количество. Не винаги достатъчно ясно е очертана и разграничителната линия, която отделя различните части на думата. Казано накратко, идеята за граматичните категории не е преминала през един процес на абстракция, колкото в индоевропейските езици. Това пък частично се дължи на това, че като единствено средство за морфологични промени се използват афиксите, които притежават една по-конкретна природа, отколкото флексията... Частите на речта в турския език не са така ясно отграничени и обособени както във френския език» (Deny 1941, 144, 147).

Съвпаденията по същество при всички представени автори до тук очевидно не са случайни и ако се разшири още малко гледната точка и основата за анализ на концепцията, ще се види, че всички по-нови или по-стари виждания са само различни темпорално-локални форми на една и съща първична концепция за езика и думата, за основните части на речта и за принципите на тяхното обособяване. Тази начална и първична форма в миналото на лингвистиката е компаративистиката, даваща представа не толкова за езика изобщо, колкото за езиците, изградена и обхващаща изобилието и разнообразието от езици в малък брой групи според техния морфологичен тип. И ако се абстрахираме от индивидуално-частните моменти, ще забележим, че тук синтетично-флективните езици от групата на индоевропейските като латински и старогръцки са най-развити и съвършени, докато аглутинативните езици от типа на тюркските са на едно по-долно стъпало в своето развитие и усъвършенствувание. Основно ядро и централен момент на тази представа е схващането, че думата основно това е нейната форма, важно място в която заема флексията като собствено граматична съставка на тази форма. Наличието или отсъствието на флексия е опаси ос, около която не само се изгражда представата за множеството езици, но с оглед на нея те се съпоставят, изследват, описват и оценяват, днес вече ясно разбирано, в излишните за случая екстралингвистични категории като богат, дълготраен, дълговечен, беден, ограничен, изкуствен и др.

Компаративистите обръщат по-голямо внимание на морфологичния строеж на индоевропейските езици, което безспорно им позволява да стигнат до правилни заключения за техния произход, но именно това им е попречило точно да схванат и теоретически правилно да отразят морфологичната структура на останалите езици, в това число и на тюркските, и в още по-малка степен — да формулират и предложат верни и точни обобщения за частите на речта. В техните представи всички останали езици извън индоевропейските са не само и не толкова друг морфологичен тип, отделните представители на който притежават някои общи характерни черти, но те са охарактеризирани най-вече през призмата на структурата и «степеня на развитие» на индоевропейските езици. Ето защо например при Шлегел, който сравнява санскрит, гръцкия и латинския от една страна и тюркските езици от друга, фигурира твърдението, че на флективните езици им е присъщо «богатство, здравина и дълготрайност», а на афиксиралните, т.е. на тюркските, «от самото възникване не им достига живото развитие» и на тях са им присъщи «бедност, ограниченост и изкуственост»; езиците, които вместо флексия имат афикси, винаги са тежки, объркващи и често разкриват своя своенравно-произволен, субективно-странен и порочен характер (вж. Реформатский 1967, 451—453). При Хумболдт разбира се нещата са по-

задълбочени и по-последователни — «най-съвършени» и със «строго правилна форма» са флективните езици, а най-несъвършени са аглутинативните и други езици, което може да се счита за показател и на уметвеното развитие на съответния народ (вж. Березин 1975, 56—58). Подобно хипостазиране на флексията е налице още при Шлайхер, Фортунатов и при редица други, повече или по-малко ангажирани с компаративистиката езиковеди, което вътрешно се обуславя от специфичния подход, форми, методи и цели при изучаването на езика, а външноконцептуално се обосновава в отделните случаи различно и при Шлайхер например за общонаучна основа на това разбиране е възприета «триадата» на Хегел за трите стапа в развитието на формите на движението (вж. Березин 1975, 100—101). Поради всичко това в лингвистиката очевидно отдавна битова и се прилага при обяснението на думата и класовете от думи специфичен морфологоцентричен подход, в рамките и с помощта на който се описват и обясняват частите на речта и в тюркските езици. А ако се проследи генетичната основа на този подход, то ще се види, че той е външен и чужд на самите тюркски езици, тъй като е формиран и формулиран на базата на индоевропейските езици и то с оглед на флексията като конкретна тяхна характерна черта.

Наистина в сферата на тюркските езици чуждият морфологичен подход придобива една по приемлива форма, но по същество и в основата си той крие първичните черти на генетичното си начало и това може да се види не само при горесцитираните автори, но с не по-малка категоричност и определеност и при редица други автори, един от които например е А. М. Щербак (1987), според когото «... границите между частите на речта в тюркските езици не са достатъчно ясно определени и устойчиви». Това е свързано с незавършеността на процеса на формиране на граматичните класове и разрези, с такава степен на формиране на различителните признаци, за която може да се каже, че «частите на речта все още не са застанали на своите места» (11). Така неопределеността и незавършеността на процеса на формиране на граматичните класове намира своя концептуален аналог и при западните тюрколози, и при раниите компаративисти, според които тюркските езици са все още на едно твърде ниско стъпало в своето развитие и при тях това развитие ще постигне своята цел и предел, едва когато се появи флексията, присъща на «съвършените» индоевропейски езици.

Но когато виждаме бъдещото развитие и усъвършенстване на тюркските езици по пътя на присъщата на «по-съвършените и развити езици» флексия, то повече от очевидно е, че пренасяме върху тях един чужд и външен за тях морфологичен подход и разбиране и за части на речта, и за насоки на развитие в тази област. Наистина при съветските тюрколози това най-общо разбиране за частите на речта

получава неизбежната за случая имплицитна конкретизация в лицето този път не на всички индоевропейски езици, а само на руския език, но по същество това не променя нещата, защото връзката е очевидна. Специално за частите на речта в тюркските езици трябва да сме напълно наясно, че колкото и да очакваме и да искаме те да се «развият, разграничат, усъвършенствуват или застигат на местата си», това никога няма да се случи просто заради веднъж заложената и изградена в тях детерминанта на граматичната структура и морфолого-синтактично функциониране и развитие, съгласно която синтактически зависимите части на речта (прилагателни, наречия) и голяма част от съществителните се свързват с определяемите си не чрез съгласуване, а чрез прилагане, което не се нуждае и не способствува за появата и развитието на флексия точно на това място в морфолого-синтактичната структура на езика. В рамките на тази структурно-функционална детерминанта частите на речта в тюркските езици отдавна са намерили своя завършен и окончателен вид и той е налице както в тяхното състояние от преди хиляда години при Орхон-Енисейските писмени паметници, а такъв ще бъде и след още хиляда години, просто защото езиковото развитие се осъществява не скокообразно и едновременно при цели блокове и подсистеми, а постепенно и на равнището на отделните им съставки.

При това положение очевидно пред теорията стои много непасъщната и логична задача не да постулира и да тръби за незавършеността на частите на речта в тюркските езици, като по този начин изхожда и има предвид външни на тези езици примери и образци, а да намери вярно и точно обяснение и на миналото, и на настоящото им състояние в езика и което е не по-малко важно — да обоснове адекватна и последователна методология, включително и методика за тяхното обособяване и разпределение по отделните класове. Ето защо като напълно по-уместно и чувствително по-убедително ние считаме противоположното и противопоставящо се на теорията за незавършеността на частите на речта в тюркските езици виждаше, което постулира за своя основа схващането за първичната формална и функционална недиференцираност на формите и последваща еволюция по пътя на функционалната специализация и което е разработено и предложено в една от възможните си форми например от Л. А. Покровская (1976, 126—132). В качеството си макар и на по-нов и по-убедителен опит за изграждане и създаване на една по-устойчива и дълготрайна основа на концепцията за синтактико-функционалната раздвоеност на частите на речта в тюркските езици настоящото схващане, независимо че притежава редица положителни страни и моменти по отношение на «класическото» за случая, все пак като цяло и то се нуждае от известна корекция и конкретизация, насоките и формата на които може да се видят по-долу.

Освен така разкритите, анализирани и преценени генетико-исторически основания, общо разбиране и подход при обяснението и разпределението на думите по частите на речта концепцията за семантико-функционалната двойственост на частите на речта в тюркските езици крие в себе си редица още обектно неадекватни решения, вътрешни противоречия, неясноти или празноти, отнасящи се главно до тълкуването и обработването на реалните факти на езика, един от особено важните, при които е специфичното за тази теория схващане за вътрешния строж на думата с оглед по-специално, наличието на втора, семантична страна в нейната структура, именно която в рамките на един по-различен подход трябва да се постави в основата и центъра на обособяването и разпределението на думите в езика по части на речта. Тук най-напред трябва да се отбележи, че неоснователно в рамките на това разбиране лексико-граматичният статус на дадена дума се свързва направо или се извежда от нейната оформеност, от наличието на морфологични показатели или от словоизменение. Присъствието точно на този признак във всички случаи никак не е задължително, тъй като има не само езици като цяло, но и твърде много думи в други езици, които не се оформени морфологически и въпреки това са достатъчно ясни и определени като части на речта. Морфологичните показатели са ако не производни, то поне пряко свързани и вторични спрямо семантичната структура, в това число и спрямо основния категориален признак при повечето от думите в езика. Ето защо, когато дадена дума съдържа признака «предметност», напълно излишно е да се иска тя да има и словоизменение, за да се отнесе към съответната част на речта, което между впрочем с цялата си категоричност и определеност е формулирано и подчертано още от акад. Шчерба. На места освен това разсъжденията по въпроса имат неясната предпоставка или пък отвеждат към допускането, че думата — това е само нейната форма...

Всъщност, в различните направления и научни дисциплини на съвременната лингвистика вече се счита за общоприето и почти не се дискутира актуалното до неотдавна положение за двустранната структура на думата. По-обща, но не по-малко съществена и значима обосновка на това положение на теоретиколингвистично и лингвосомиотично равнище е и нашето изследване за вътрешната структура на езиковия знак, чрез което се стига до извода, че благодарение на предметеното в «ялото» на езиковия знак идеално съдържание самият език е не толкова материално-идеално, колкото идеално-материално образуване (вж. Добрев 1981). Независимо от този оптолого-функционален примат на семантиката на думата, в рамките на лингвистичната научна дейност и на присъщата ѝ научна абстракция всяка дума е единство от форма и значение. От друга страна през всеки сравнително ограничен отрязък от време всяко значение е от-

посително завършен и стабилен комплекс от семантични признаци, поради което наличието на даден категорнален признак изисква и налага включването на думата и в съответния лексико-граматичен клас. Игнорирането на семантичната страна на думата лишава обаче тази процедура от нейната основа и единственият изход разбира се е в насочването и изхождането от морфологичните показатели, флексията или словоизменението, които все пак опростяват и редуцират семантически много по-пълната и разнообразна структура на думата и представят подхода като чисто морфологически.

Освен едностранно разбиране за структурата на думата, на тази концепция и на съответния ѝ морфологичен подход при някои автори се наблюдава и специфично смесване на двата плана на думата и представяне на едното чрез другото. Така например Ж. Дени след като съпоставя граматичните категории в турския език с тези от френския, заключава, че първите «не са обособени напълно и толкова ясно, особено идеята за качество, не винаги се взема предвид и идеята за количество»; прилагателно е това, което притежава специфичните за прилагателното формални показатели, както е например флексията във френския език. И щом като в турския език няма такива специални показатели, то и «идеята за качество» не е така ясно очертана и не е изкристализирала до степента на прилагателното от индоевропейските езици (Denu 1941, 147). Но надали има език по света без «идеята за качество или количество», доколкото това са същностни характеристики, основни категории на човешкото мислене, краен продукт и задължителна основа на единната практико-познавателна дейност, които категории по някакъв начин съществуват и функционират във всички езици по света. И пожеже в някаква степен всичко това е добре известно и на френския турколог, то по-вероятно той е искал да каже, че идеята за качество и количество в турския език не притежават характеристиките за френския език, морфологически строго определени форми за изразяване, т. е. в турския език тези семантични категории нямат очакваните формални показатели. Така морфологичният подход към частите на речта води и към смесването на двата плана на думата и към представянето на едното чрез другото.

Съществена слабост в цялото това разбиране за частите на речта е несъвпадението между семантика, семантична структура на думата и синтактична функция — допуска се по принцип възможността един и същ набор от семантични признаци, например на прилагателното име, напълно нормално и закономерно да се проявяват в субстантивноатрибутивна функция, по веднага и дори едновременно с това се приема, че точно този, същият семантичен набор се проявява и в друга, не съвсем характерна за него функция, например адвербиална, където по начало функционират и се проявяват строго специализирани думи със специфичен семантичен набор и определен функ-

ционален статус. Но точно по този начин се влиза в противоречие с добре известното и утвърдено понятие за функция, според което тя е външно проявление на свойствата на обекта или тук е налице определено съответствие между структура и външна проява. Излиза обаче, че точно тюркските прилагателни са някакво необяснимо нарушение на този принцип на структурно-функционалната организация на материята, без разбира се да се разкриват съответните основания за това. Както ще се види и по-нататък, според нас «прилагателното» в ролята на наречие съдържа в себе си най-малко един семантичен признак в повече, който заедно с останалите признаци от словозначението изгражда качествено нова семантична структура към същата форма, на базата на която структура се реализира и новата, адвербиална функция на новата и различна в същото време дума.

Пак в този порядък не е съвсем ясно как думата в изолиран вид може да има значение и на прилагателно, и на наречие, а употребена в изречение — само на едното от тях (Н. Дмитриев). В един малко друг ракурс, но по принцип същото предлага и друг автор, според когото думата в «лексико-граматически смисъл» си остава една и съща част на речта — прилагателно, а щом премине в изречението, в съчетание с глагол тя се проявява във функцията на наречие (М. Ширалнев). Тези крайни решения на проблема имат за начало и основа едно доста особено разбиране за онтологията на езика с оглед на неговите форми и за мястото и ролята на думата във всяка една од тях, централно място в което разбиране заемат немотивирани и необосновани допускания за изолирана употреба на думата, за възможността тя да бъде разглеждана в лексико-граматичен смисъл, във и преди изречението или пък преди и независимо от граматиката и други от този род. Вещност съвременното разбиране за онтологията и структурата на езика и на думата допуска само едно нейно «изолирано» съществуване — в идеално-виртуалната форма на езика, в «езика» по Сосюр, но и тук е налице специфичен принцип на организация — парадигматическият, който изобщо не е откъснат, а по-скоро е самата граматика на езика. Съгласно този принцип, в «езика» думата съществува в мрежата на многостранните си връзки и отношения, по-голямата част от които са граматични. Така че и в тази форма на езика думата не е съвсем изолирана, а още по-малко свободна или откъсната от основната си, семантичната страна, като цяло или от кой да е неин компонент. Подобно нещо може да се твърди в още по-малка степен за частично актуализираната във вътрешната реч дума, където семантико-функционално тя е толкова оформена и завършена, колкото и във «външната» реч, в самото изказване. Обективнореалното съществуване и функциониране на думата в речта не позволява също така да се смята, че може да се определи лексико-граматичният статус на някаква дума изобщо във и незави-

симо от нейната форма, значение и функция, които страни се включват и съответно изучават от морфологията и синтаксиса на езика. Независимо от това при някои автори е налице едно чувствително ограничаване и стесняване обема на морфологията и синтаксиса, в светлината на което се прави и опит за определяне на частите на речта преди и независимо от тяхната реализация в изречението (М. Ширалнев).

Характерно за тази концепция е още и това, че на места морфологичният подход остава някак си в основата на разпределението на думите по части на речта и се проявява само при случаите от рода на прилагателното-наречие, докато на останалите равнища на делението се прилага и семантичният подход, при който се оперира със семантичните категории предмет, действие и признак. Така е налице определено смесване на различните подходи, при което семантичният подход е някак си допълнителен и страничен, а крайното решение за наличието или отсъствието на дадена част на речта и за нейното синтактично поведение се взема с оглед на морфологоцентричното разбиране, че частите на речта трябва да притежават специфични за всеки клас формални показатели. Така в рамките на настоящата концепция се реализира и едно недопустимо за строго последователната класификация смесване на различните критерии-основание за делението и разпределението на думите по части на речта.

Не по-малко важни и съществени от горните слабости и пропуски тук са и непосредствено свързаните с по-общите теоретични разбирания конкретни тълкувания и обработка на езиковия материал, на самите езикови данни или факти. Един от най-разпространените и често употребявани изрази при тълкуването или описанието на конкретния езиков материал в рамките на тази концепция е «прилагателното (или съществителното) в синтактичен план се проявява като наречие (или прилагателно)» и т.н. При опит за проследяване историческите връзки на този начин на изразяване се оказва, че той е налице при В. В. Виноградов, а така също и при някои френски граматичници. Всички тези автори имат едно по-своеобразно разбиране за развитието и взаимните преходи на частите на речта, което се основава не на базата на определени промени в съвкупността от лексико-граматични свойства на думата, а на наличието на някакъв формален показател. В рамките на това формалистично разбиране прилагателното и наречието например не се субстантивират, а «се употребяват вместо съществителното» (вж. Соколова 1973, 8—9). Явно, морфологическата нагласа и свързаната с нея схема на изразяване дотолкова са се разширили и утвърдили, че тя е преминала и в тюркологията и тук под нея се подвеждат и редица други граматични явления, които вече излизат извън рамките на този кръг. Така например смята се, че прилагателното се проявява не само като наречие, както обикновено се твърди, но и като съществително и за пример

се дава тур. *Tembeller geldiler* «Ленивите (ленивците) дойдоха» (Н. Дмитриев). Но ако в случая няма конверсия, т.е. образуване на нова дума, съществително на базата на прилагателно (вж. Юлдашев 1970, 74), то поне е налице субстантивация, реализирана с помощта на афикса за множествено число и на синтактичната позиция, така че като резултат думата не е прилагателно, което се проявява като съществително, а съществително, което произхожда от прилагателно по силата и по правилата на okazjiналната субстантивация. Възпиост необходимата не само за този, но и за всички останали подобни случаи конкретизация се постига чрез един по-подробен анализ и оценка на значенията на тази дума с помощта например на тълковните турски речници. В един от тях наистина към самата дума не е дадена субстантивна семантика, но тя пък има такава производна като *Tembelhanе* «сборище на мързеливци» (OTS—3), която би била невъзможна на основата на адективната семантика. Конверсията по правилата не на okazjiналната, а на узуалната субстантивация се потвърждава и от данните на турско-руския речник, където думата има значение «мързеливец, хайлязин» (TRS).

По същия начин, некоректни обобщения с помощта на игнориране, съществени за случая семантически различия се предлагат и когато не се отчитат двете напълно различни деривационни значения на еднакви по форма афикси и се твърди например, че съществителното се проявява вместо прилагателно (Э. Севортян). При А. Н. Конопов (1956) съответният турски суфикс образува само съществителни имена с различни, но все пак субстантивни значения, част от които са с определена специфика и според автора те се свързват с други съществителни имена с помощта на синтактичната връзка прилагане (109). Възпиост точно тук са налице два, семантически съвсем различни, но формално тъждествени суфикса, на основата на които се образуват поотделно и съществителни, и прилагателни имена. Адективната семантика на единия от двата омонимични суфикса проличава в такива производни като *Gömlеklik* «ризен, за риза», *Kostümlük* «за костюм, костюмен» (вж. TS; Banguoğlu 1974, 193—194; Ergin 1967, 146—148).

Важно за случая още е и това, че освен тези прилагателни за назначение с въпросния суфикс се образуват и прилагателни за наличие: *Yirmi beş mumluk bir lâmba* «крушка от 25 свещи», *35'lik kadın* «жена на 35 години» (примерите са от А. Конопов). Тази семантика на наличие има разбира се своя аналог и в азербейджанския език, където в *Бу гумлуг ер.тэр* «тези пясъчни места» втората дума е редовно прилагателно, получено с помощта на съответния словообразователен суфикс, който от древни времена носи семантика, съвсем различна от субстантивната семантика на омонимичния му именен словообразователен суфикс. Що се отнася до произхода и развитието на тези суфикси, ако те изобщо са една и съща първична форма, то тук по-

логична и убедителна е гледната точка, според която адекватниот е по-пататично развити и резултат от семантико-функционалното разцепвање на субстантивни, производните на којто се употребувани како определени без специален формален показател, т.е. чрез прилагане (вж. и срв. Щербак 1977, 104—106, 108—111). И все пак състојанието и разпределението на тези единици в днахронията, т.е. през едни, максимално отдалечен од настоящия, синхронен срез, не е същото, каквото е понастоящем, поради което идентификацијата и квалификацијата в настоящата синхрония не може да се влијае и да отчита отминалата днахрония. Наличието единствено на двете групи, качествено различни значенија са достатично основание да се приеме, че тук са налице два различни словообразователни афикса с една и съща форма, а от тук и две тждествени по форма, но лексико-граматически различни части на речта, а не само едно съществително, което се пројавува вместо прилагателно, или пък съществително, което във функцијата на определение се сврзува чрез прилагане.

Пак в рамките на тази концепција се смета, че прилагателното, пројавувајќи се како наречие, карактеризира и предметите, и дејствијата, како е при *İyi öğrenci iyi okur* «Добриот студент чете добре». Този извод обаче е възможен само ако тук се направи една недопустима за научното мислење логическа грешка, отразувајќа непоследователноста в анализа на езиковите факти — двете еднакви по форма, но различни по значење и функција думи се отждествуваат въз основа само на техните общи, лексико-семантични признаци, без обаче да се отчитат различията в граматикосемантичната им структура. Имено в тази структура се сдржат, наред со останилите, и лексико-граматичните им признаци съответно «предметна призначност» и «процесуална призначност», които признаци всъщност лежат в основата и на разграничувањето на тези думи една од друга. По този начин се оказува, че общо взето при правилно определена крайна цел — да се установи лексико-граматичната припадност на думите, за објект на анализа се вземат не диференцирациите ги, специфични признаци, а отждествувајќите ги общи признаци.

На места общото мислење за пројавата на прилагателното како наречие се илустрира и докажува с помошта на едни, оцне по-неподходящ пример — *Yeni duvar* «нова стена» и *Yeni kurulmuş duvar* «отново/току-що построена стена» (Конопов 1956, 135). Тук всъщност значението на съответната турска дума од второто словосъчетание би требвало да се предаде не чрез «отново», рус. вновь, а чрез «скоро, наскоро». Това уточнување на семантиката е уточнување също така и на значението на турската дума, така че семантичките различия между двете думи ставаат оцне по-определени — првата означува едно качество, признак на предмета, а втората означува отрязок од време (във вториот си лексико-семантичен вариант). При тази толкува

голяма раздалеченост и специфика на значенията на отделните думи очевидно те са и перазменени изобщо, за да може да се отъждествяват освен формално и семантико-функционално. Още по-ясно изразени са случаите, когато двете думи се различават помежду си не само по значение, но и по форма и такава различителна функция за формата играе ударението. При това положение разликата във формата се придружава от разлики в семантиката, а от тук и във функцията. Това налага двете само графически, но не и фонетически тъждествени форми да се приемат за форми на две отделни лексико-граматически нетъждествени думи със собствена, специфична семантика и функция. А тук има случаи, когато частично подобните форми принадлежат не на две, а на три отделни думи — прилагателно, наречие и съюз: *Yalnız* «сам», *Yalnız* «само» *Yalnız* «само че, обаче» (вж. TS).

При илюстриране и доказване способността на турските прилагателни да се проявяват като наречие обикновено се използва определен кръг от прилагателни, но кой знае защо във от ползрешното на граматичните остава една по-специфична употреба на прилагателното, какъвто е случаят в изречението *O bugün eve yorgun döndü* «Той днес се върна в къщи уморен». Прилагателното и тук е в адвербиална функция, само че тази му функция безспорно е по-различна и не съвпада с анализирания досега случай. И тук прилагателното характеризира действието от качествена гледна точка, но тази характеристика се осъществява не директно, а с оглед и посредством качествата на субекта на действието, към когото пряко се отнася семантиката на прилагателното. Тук очевидно е палице специфичен случай на употреба на прилагателните, съотнасянето на които с подлога-субект на действието потвърждава най-вече това, че без тази връзка думата не е и не може да бъде прилагателно, т. е. носител на качествена характеристика на даден предмет, а друг вид семантика, друга семантична структура, която отнася и включва съответната дума в друг лексико-граматичен клас, в случая на наречията. По форма разбира се и прилагателното, и наречието са едни и същи или тук е палице омонимия. Нанстина всичко това е обяснение на езиковите факти вече в рамките на една по-друга теория, но то е необходимо, за да се види и покаже, че разглежданата тук концепция не е в състояние да предложи задоволително обяснение на езиковите факти в целия комплекс от граматичните им връзки и отношения.

Така анализиранияте и разкрити до тук непълноти, слабости и противоречия на концепцията за синтактикофункционалната раздвоеност на частите на речта в тюркските езици изобщо и в турския език в частност позволяват засега да се заключи, че тя не само не е достатъчно обоснована и издържана в теоретико-методологически план, но и направо игнорира или представя в деформиран вид морфологически съществени страни и особености на отделните езикови

единици, което главно се дължи на характерните ѝ генетико-исторически основания, а така също и на определено морфологочентричния ѝ подход към граматичните единици. Ето защо, независимо че досега и понастоящем това разбиране е най-разпространено и се прилага или използва от най-голям брой тюрколози, тук то не може да бъде прието и предложено в качеството на основа и начална точка за едно бъдещо описание на частите на речта в турския език, а с това и на неговия морфологичен строеж като цяло. По-нататъшното търсене и откриване пътищата и средствата за постигането на тази крайна цел преминава през анализа и оценката на втория член от разработената тук типология на концепциите за характера на частите на речта в тюркските езици, а именно на концепцията за семантико-функционалната двойственост на частите на речта в тюркските езици, което може да бъде предмет на една по-следваща публикация.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Banguoğlu T., *Türkçenin Grameri*, İstanbul, 1974.
- Баскаков П. А., *Каракалпакский язык*, т. 2, М., 1952.
- Березин Ф. М., *История лингвистических учений*, М., 1975.
- Ганиев Ф. А., К вопросу о классификации частей речи в современном татарском языке. Сб. *Вопросы тюркологии*, Баку, 1971.
- Grönbech K., *The Structure of the Turkic Languages*, Indiana University Uralic Altaic Series, vol. 136, 1979.
- Гузев В. Г., *Староосманский язык*, М., 1979.
- Дмитриев Н. К., *Строй турецкого языка*, Л., 1939.
- Дмитриев П. К., *Строй тюркских языков*, М., 1962.
- Добрев И. К., Вътрешната структура на езиковния знак. *Философска мисъл*. 1981, № 8.
- Ergin M., *Türk Dil Bilgisi*, Sofya, 1967.
- Ефимова Л. С., О некоторых аспектах проблемы наречия в современном турецком языке. Сб. *Вопросы тюркской филологии*, М., 1966.
- Кирилова Ю., Думата kendî в турския език. *Годишник на Софийския университет, факултет «Западна филология»*, т. 75.1, 1979.
- Кононов А. П., *Грамматика современного турецкого литературного языка*, М.—Л., 1956.
- OTS — *Okuyanus Türkçe Sözlük*, с. 1—3, İstanbul, 1971—1974.
- Покровская Л. А., Семантикофункциональный аспект сравнительного исследования именных частей речи в тюркских языках, *Советская тюркология*, 1986, № 5.
- Реформатский А. А., *Введение в языковедение*, М., 1967.
- Севогян Э. В., Категория падежа. *Исследования по сравнительной грамматике тюркских языков*. М.—Л., 1956.
- Соколова Г. Г., *Транспозиция прилагательных и существительных*, М., 1973.
- TRS — *Türkçe-Rusça Sözlük*, М., 1977.
- TS — *Türkçe Sözlük*, Ankara, 1969.
- Ширалнев М. Ш., О синтаксической функции частей речи. *Структура и история тюркских языков*, М., 1971.

- Щербак А. М., *Очерки по сравнительной морфологии тюркских языков (Имя)*, Л., 1977.
Щербак А. М., *Очерки по сравнительной морфологии тюркских языков (Шаречие, служебные части речи, образительные слова)*, Л., 1987.
Юлдашев А. А., Конверсия в тюркских языках и ее отражение в словарях. *Советская тюркология*, 1970, № 1.

Резиме

Иван К. Добрев

СИНТАКСИЧКО-ФУНКЦИОНАЛНА КОНЦЕПЦИЈА РАЗЛИКОВАЊА ВРСТА РЕЧИ У ТУРСКИМ ЈЕЗИЦИМА

Турски језици, као што је познато, тако су устројени да се велики део лексичких јединица њиховог вокабулара, уколико се изговоре изоловано, тј. ван синтаксичког контекста, не могу одредити као представници ове и ове, односно те и те врсте речи — недостаје им она морфолошка препознатљивост која је својствена лексичким јединицама индоевропских језика. Управо уочавањем у том смислу препознатљиве индоевропске језичке стварности тзв. *врсте речи* и јесу издвојене као теоријски појам неопходан за функционисање општелингвистичког метајезика. Туркологима су школовањем у свест усађене у европским стручним срединама преовлађујуће метајезичке навике, па они стога никако да знају задовољавајући начини на који би појам врсте речи могли искористити као делотворно оруђе приликом описивања турских језичких факага. Аутор даје приказ неусклађених мишљења и класификационих поступака на том проблемском подручју у туркологији. Посебно се критички осврће на данас (широко усвојену) примену синтаксичко-функционалних критерија у подели речи на врсте. Сагледавањем слабости таквог методолошког поступка добијају се неки свестранији увиди у природу језичког феномена, што ће неминовно наћи одговарајуће одјекне на плану општејезичке теорије.